

УДК 597.583.1:639.2

В.В. СОНДАК

Національний університет водного господарства та природокористування
вул. Соборна 11, Рівне 03300, Україна

СТИР-ГОРИНСЬКИЙ РИБОВІДТВОРЮВАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС – ОСНОВА ПРИРОДНОГО РЕЗЕРВАТУ «ЗАХІДНЕ ПОЛІССЯ»

Показано, що Стир-Горинський рибовідтворювальний комплекс є головним постачальником аборигенної іхтіофауни для рр. Прип'ять, Дніпро та Київського водосховища.

Ключові слова: іхтіофауна, Стир-Горинський рибовідтворювальний комплекс

Ідея про те, що важливим постачальником аборигенної іхтіофауни водосховищ є додаткова мережа, набула нової актуальності у зв'язку з втратою навесні 2010 р. у Київському водосховищі сотень тон риби.

Внаслідок перекриття греблею р. Дніпро при створенні Київської ГЕС і ліквідації для його прохідної іхтіофауни міграційного шляху вниз до естуарних ділянок, Західнобузько-Прип'ятський гідроекологічний коридор, що простягається від р. Західний Буг до греблі Київського водосховища, набув особливого екологічного значення. Західнобузько-Прип'ятський гідроекологічний коридор, до складу якого входять річки: Стир, Горинь, Турія, Вижівка, Прип'ять, Дніпро, Національні природні парки "Шацький" та "Припять-Стохід" став самостійним фауністичним комплексом з гідрологічної, іхтіологічної та санітарної точок зору, а Стир-Горинський рибовідтворювальний комплекс почав відігравати провідну роль в силу того, що: рр. Стир, Горинь, Случ – найбільші правобережні притоки р. Припять; через них поєднуються Подільська височина і Поліська низовина, басейни Чорного та Балтійського морів, включно іхтіофауна; зберігаючи генофонд аборигенної іхтіофауни Західного Полісся України, Стир-Горинський рибовідтворювальний комплекс є притулком для зимівлі та нересту не лише своїх риб, а також іхтіофауни з Прип'яті та Дніпра, рибам з річок Ясельда, Птича, Случ з Білорусі.

Особливо це стосується збереження маточного поголів'я реофільної іхтіофауни, оскільки завезення п'лідників з інших регіонів буде вносити сторонню генетичну інформацію і зростуть ризики. Тому збереження та підвищення статусу цього міждержавного резервату для аборигенної іхтіофауни – вимога сьогодення.

Дослідження були проведені у зв'язку з кризовим зменшенням у річковій мережі поліського регіону видового різноманіття та кількості рибопродукції, яка знизилася за десятиріччя 1991-2000 рр. у 12 разів, з 64,5 т до 4,5 т.

Матеріал і методи досліджень

Район досліджень: русла рр. Стир, Іква (нижче м. Млинів), руслові водосховища Хрінницьке (р. Стир), Млинівське (р. Іква); рр. Горинь, Случ (нижче водосховища в мікрорайоні "Смолка" м. Новоград-Волинський) та Басівкутське на р. Устя (ліва притока р. Горинь) в районі м. Рівне.

Дослідження (контрольні наукові облови зимувальних ям) здійснювали на виконання дослідної програми Інституту рибного господарства НААН України (№ державної реєстрації 0196U023118) протягом 2006-2008 рр. шляхом відбору і опрацювання іхтіологічного матеріалу з застосуванням загальноприйнятих методик на основі дозволів на спеціальне використання риби та інших водних живих ресурсів №002 від 17.08.07 р., №007 від 18.03.08 р., виданих Державним Комітетом рибного господарства України. Загалом було відібрано більше 4,5 тис. екземплярів риб різних видів.

Результати досліджень та їх обговорення

У результаті меліоративного та гідробудівництва у басейнах рр. Горинь, Стир та їх приток на ділянках акваторій водосховищ та їх додаткових систем практично зникли прохідні та реофільні елементи іхтіофауни. У водосховищах освоїлися і створили багаточисельні популяції лімnofільні види риб. Майже повністю зникли такі види як: вирезуб, мінога українська, марена дніпровська, підуст, бистрянка, чехоня. У сучасній трансформованій річковій мережі поки-що зберігають іхтіофауну реофільного комплексу такі локалітети: ділянка р. Случ від греблі в мікрорайоні "Смолка" м. Новоград-Волинський до впадіння в р. Горинь, в районі с. Велонь; р. Іква від греблі Млинівського водосховища до впадіння в р. Стир та р. Стир від греблі Хрінницького водосховища до с.

Торговиця. Це пов'язано з стабілізацією і покращенням якості води у водосховищах, сприятливим кисневим режимом за греблею водосховищ, зростанням швидкості течії до 0,4–0,5 м/с, твердим дном без мулових відкладів-відсутністю десорбції з мулів забруднюючих речовин у придонні шари водного середовища та відкритістю міграційних шляхів (нерестових, кормових, зимувальних) для іхтіофауни. Зберігають генофонд реофільної іхтіофауни регіону також гирлові ділянки рр. Стир та Горинь завдяки дрейфу у нижні течії річок з їх верхів'я кормових гідробіонтів, молоді риби та плідників, включно з рр. Прип'ять, Дніпро і Київського водосховища, які заходять сюди на зимівлю та відтворення (табл., рис.).

У сучасних умовах рибе населення основних водойм басейну рр. Стир, Горинь представлене десятьма родинами, до яких належать 34 види (29 види аборигенні, 5 – вселені). При цьому, частка іхтіофауни реофільного комплексу (згідно класифікації Нікольського Г.В.) в середньому становить 9,2%, рео-лімнофільної – 9,7% (Σ18,9%), лімно-реофільної – 9,2%, лімнофільної – 71,9% (Σ81,1%), що свідчить про поступове витіснення традиційно цінних промислових видів риб реофільного та рео-лімнофільного комплексу лімнофільним [1, 4–6,].

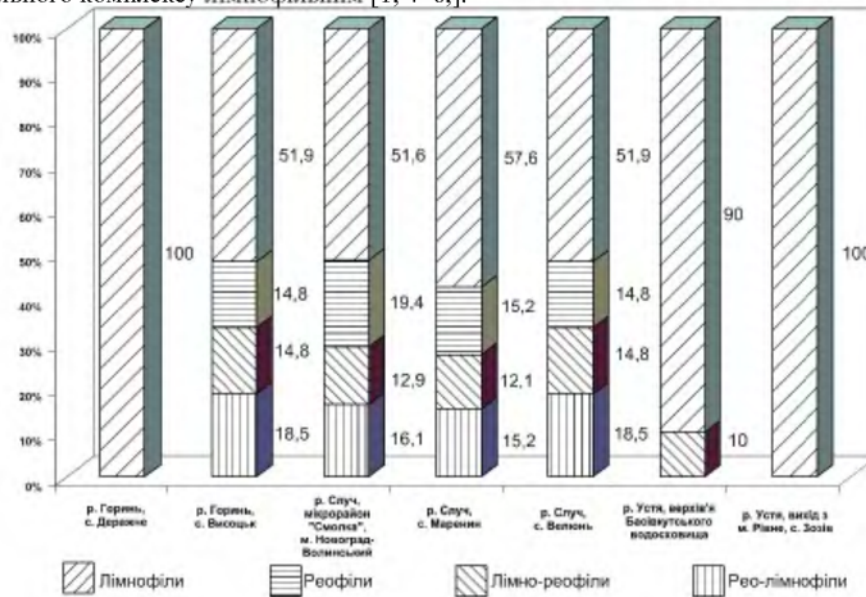

Рис. Структура основних екологічних груп риб рр. Горинь, Случ, Устя згідно класифікації Нікольського Г.В. (2005-2008 рр.).

Звертає на себе увагу домінування 8 промислово цінних видів риб на всіх досліджуваних ділянках. Видами-домінантами є: карась сріблястий, щука, плітка, верховодка, краснопірка, плоскирка, лящ, окунь. Таке поширення названих вище видів говорить про сприятливість умов для існування фітофільної групи риб і несприятливість для реофілів [1, 4, 5].

Реофільні види риб – головень, в'язь, білізна, підуст, пічкур, йорж-носар, рибець, щиповка трапляється досить рідко. Багато- або малочисельні популяції цих видів трапляється лише у р. Случ на ділянці від греблі в мікрорайоні "Смолка" м. Новоград-Волинський до впадіння в р. Горинь, а також у р. Іква на ділянці від греблі Млинівського водосховища до впадіння в р. Стир. Найбільше видове різноманіття реофільних риб, що спостерігається у рр. Стир, Іква, Случ на ділянках після гребель водосховищ, пояснюється покращеним кисневим режимом та підвищеною швидкістю течії. При цьому, тут спостерігаються навіть популяції марени дніпровської, яка вважається зниклою у басейні р. Горинь і занесена до Червоної книги України.

Виходячи з зазначеного, можна з високою вірогідністю вважати, що водосховища (окрім Басівкутського) для басейну рр. Горинь, Стир у цілому та аборигенної іхтіофауни зокрема, відіграють роль «концентраторів» токсичних елементів та фактично є своєрідними біологічними фільтрами. В них проходить седиментація зависів, покращення та стабілізація якості води. Про це свідчить відновлення після водосховищ вниз за течією популяцій зникаючих та вразливих видів риб, які є біологічними індикаторами якості водного середовища: білізни, сома, головня, в'язь, підуста, марени дніпровської, карася звичайного тощо [1, 4, 5, 6].

ПРИСНОВОДНА ГІДРОБІОЛОГІЯ

Таблиця

Сучасний розподіл іхтіофауни реофільного і лімнофільного комплексу в басейні р. Горинь за створами спостережень (2005–2008 рр.)

№ з/п	Вид риб	Досліджувані райони в басейнах річок *						
		р. Горинь		р. Случ			р. Устя	
		р. Горинь, с. Деражне	р. Горинь, с. Висоцьк	р. Случ, мікрорайон «Смолка», м. Новогра д-Волинський	р. Случ, с. Маренин	р. Случ, с. Велюнь	р. Устя, верхів'я Басівкутського водосховища	р. Устя, вихід з м. Рівне с. Зозів
1	Марена дніпровська	—	+	++++	++++	+	—	—
2	Рибець	—	+	++++	++	+	—	—
3	Підуст	—	+	+++	++++	+	—	—
4	Щиповка звичайна	—	—	++++	++++	—	—	—
5	Вугор європейський	—	+	+	—	+	—	—
6	Йорж-носар	—	—	+++	+++++	—	—	—
7	Головень	—	+	+++++	+++++	+	—	—
8	В'язь	—	+	++	+	+	—	—
9	Білизна	—	+	+++	++	+	—	—
10	Пічкур	—	+++	++++	+++++	+++	—	—
11	Мишеньок	—	+	+++	+++	+	—	—
12	Бичок-пісковик	—	++	++++	+++++	++	—	—
13	Сом європейський	—	+	++++	+++	+	—	—
14	Йорж звичайний	—	++	++++	+++	++	+	—
15	Судак	—	+	++	+	+	—	—
16	Щука	++	+++	+++	+++	+++	—	—
17	Плітка	+++	+++	+++++	++++	+++	+++	—
18	Краснопірка	+	++	++++	+++	++	+	—
19	Вісянка	—	—	+++	++	—	—	—
20	Лин	—	+	++	++	+	+	—
21	Верховодка	+++	+++	+++++	+++++	+++	+++	+++
22	Плоскирка	—	+++	+++++	+++++	+++	+++	—
23	Лящ	++	+++	++++	++	+++	++	—
24	Гірчак	—	—	++++	+++	—	—	—
25	Карась звичайний	—	—	+	++	—	—	—
26	Карась сріблястий	+	++	++	++	++	++	+
27	Короп (сазан)	—	+	++	++	+	—	—
28	Товстолоб білий	—	+	—	—	+	—	—
29	Товстолоб строкатий	—	+	—	—	+	—	—
30	Амур білий	—	+	—	—	+	—	—
31	В'юн	—	—	+	+	—	—	—
32	Колочка триголкова	—	—	+++	+++	—	—	—
33	Окунь звичайний	+++	+++	+++++	++++	+++	+++	++
34	Ротан головешка	—	+	++++	++++	+	+	+++
Розподіл за екологічними групами риб								
Іхтіофауна реофільного комплексу		0	9	11	10	9	0	0
Іхтіофауна лімнофільного комплексу		6	18	20	23	18	10	4
Видове різноманіття		6	27	31	33	27	10	4
Кількість проаналізованих особин, екз.		304	432	1462	1253	421	339	297

Примітка: оковимірювальна шкала + – вид трапляється поодинокі; ++ – вид трапляється рідко; +++ – вид трапляється часто; ++++ – вид трапляється дуже часто; +++++ – вид трапляється масово.

Висновки

У сучасних умовах рибе населення основних водойм Стир-Горинського рибовідтворювального комплексу представлено 10 родинами, до яких належать 34 види, 29 з яких аборигенні. Однак повноструктурні популяції, здатні до відтворення, мають тільки 13 видів, 8 з яких промислово цінні. Решта знаходяться у пригніченому стані, особливо риби реофільного комплексу. Зникнення типових представників аборигенної іхтіофауни та заміщення вільних екологічних ніш видами риб, які мають більшу екологічну валентність, свідчить про поступове витіснення традиційно цінних промислових видів риб реофільного комплексу лімнофільним.

Ділянки річок, які ще зберігають генофонд реофільної іхтіофауни, необхідно включити до природно-заповідного фонду, створивши умови для захисту та реабілітації раритетної іхтіофауни.

1. *Відновна іхтіоекологія (реабілітація аборигенної іхтіофауни природних водойм України) / за ред. Й.В. Гриба, В.В. Сондака. – Рівне: Волинські береги, 2007. – 630 с.*
2. *Пенязь В.С. Рыбы реки Припяти / В.С. Пензь // Ученые записки. Вып. 33. – Минск: изд.-во Белгосуниверситета, 1957. – С. 107–146.*
3. *Правдин И.Ф. Руководство по изучению рыб / И.Ф. Правдин. – М.: Пищ. пром-сть, 1966. – 376 с.*
4. *Сондак В.В. Відновна іхтіоекологія природних водойм Західного Полісся України / В.В. Сондак – Рівне: Волинські береги, 2008 – 296 с.*
5. *Сондак В.В. Проблемы ренатурализации ихтиофауны в бассейнах рек Западного Полесья Украины / В.В. Сондак // Рыбное хозяйство. – К., 2009. – № 66. – С. 184–191.*
6. *Сондак В.В. Формування видового складу іхтіофауни басейну р.Стир / В.В. Сондак, В.О Мосніцький., В.А. Поліщук, О.В Волкошовець // Рыбное хозяйство. – К., 2009. – № 67. – С. 191–198.*

В.В. Сондак

Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Ровно, Украина

СТЫРЬ-ГОРИНСКИЙ РЫБОВОССТАНОВИТЕЛЬНЫЙ КОМПЛЕКС – ОСНОВА ЕСТЕСТВЕННОГО РЕЗЕРВАТА «ЗАПАДНОЕ ПОЛЕСЬЕ»

Показано, что Стырь-Горинский рыбновосстановительный комплекс является главным поставщиком туводной ихтиофауны для рр. Припять, Днепр и Киевского водохранилища.

Ключевые слова: ихтиофауна, Стырь-Горинский рыбозаводный комплекс

V.V. Sondak

National University of Water Management and Nature Resources, Rivne, Ukraine

STYR-HORYN FISH REPRODUCTION COMPLEX – BASIS NATURAL REZERVAT «WESTERN POLISSYA»

The Styr-Horyn fish reproduction complex as one of the main suppliers of aborigine ichthyofauna for rr. Prypyat, Dnieper and Kyiv water reservoir is investigated.

Key words: ichthyofauna, Styr-Horyn fish reproduction complex

УДК 574.57+547.64

Т.В. СОРОКА

Тернопільський національний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027, Україна

**ВМІСТ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ В АБІОТИЧНИХ КОМПОНЕНТАХ
Р. ЗБРУЧ ВОСЕНИ**

У статті наведені дані щодо вмісту важких металів у воді, донних відкладах і прибережних ґрунтах гідроекосистеми р. Збруч з поясненням причин їх міграції в досліджуваних середовищах у осінні місяці.

Ключові слова: важкі метали, концентрація, вода, донні відклади, прибережний ґрунт, р. Збруч